

Марија Копривица*
Катарина Митровић**

ПИСМО СРПСКИХ КАЛУЂЕРА ДАМЈАНА И ПАВЛА ПАПИ КЛИМЕНТУ VIII С КРАЈА XVI ВЕКА

Апстракт. – Писмо милешевских калуђера Дамјана и Павла упућено папи Клименту VIII, данас у поседу Ватиканског апостолског архива, није сасвим непознато стручној јавности. У историографским радовима његови подаци коришћени су фрагментарно, док су целовитост садржаја и контекст настанка занемаривани. Писмо представља прворазредни извор за сагледавање политичких, друштвених и привредних прилика на простору средњовековних српских земаља у време Дугог рата (1593–1606). Поред тога, велики део текста чини својеврсна хроника српских средњовековних владара, те би овај одељак требало убројити у изворе значајне за проучавање односа српске јерархије с краја XVI века према средњовековној прошлости. У овом раду писмо доносимо у целисти, у оригиналу и преводу на савремени српски језик, као и у оновременом преводу на италијански, уз критичку анализу његовог садржаја и форме и уз осврт на околности под којима је састављено и представљено Апостолској столици.

Кључне речи: Климент VIII, Ватикански архив, српски ћирилички документи, монаси Дамјан и Павле, патријарх Јован Кантул, Милешева

Писмо српских калуђера Дамјана и Павла упућено папи Клименту VIII чува се у Ватиканском апостолском архиву (Archivio Apostolico

* Филозофски факултет Универзитета у Београду, имејл: marija.koprivica@f.bg.ac.rs

** Филозофски факултет Универзитета у Београду, имејл: ksmitrov@f.bg.ac.rs

Vaticano),¹ у Фонду Боргезе под сигнатуром AAV, Fondo Borghese, Serie I, 913, ff. 157r-v. Fondo Borghese, Serie I–V садржи документацију из времена двојице папа, Климента VIII Алдобрандинија (Clemens VIII Aldobrandini) (1592–1605) и Павла V Боргезеа (Paulus V Borghese) (1605–1621). Већ летимичан поглед на регистре открива да је реч о званичној преписци двојице понтифика са кардиналима, легатима и прелатима римске цркве, али и са страним владарима и дипломатама. Поједини документи и дневничке забелешке осветљавају прилике на папском двору у назначеном периоду. Фонд Боргезе је у блиској вези са Архивом Боргезе (Archivio Borghese) и Фондом Салвијати (Fondo Salviati), такође у поседу Ватиканског апостолског архива. Наиме, између породица Алдобрандини, Боргезе и Салвијати постојало је блиско сродство успостављено брачним везама. Ова грађа била је у власништву породице Боргезе све до 1892. године, када је предата Ватиканском апостолском архиву.² Раздобље понтификата Климента VIII и Павла V пада у време које су обележили Дуги рат (1593–1606), вођен између Аустрије и Османске империје, и припреме за одлучни обрачун између католика и протестаната, до кога је и дошло у Тридесетогодишњем рату (1618–1648), упамћеном по непојмљивим свирепостима зараћених страна. У

¹ Заслуга за оснивање Ватиканског апостолског архива припада папи Павлу V, који је 1611. године одлучио да у посебној просторији папског двора, тзв. *Sala Paolina*, сакупи грађу која се до тог тренутка чувала у три институције – Ватиканској библиотеци (Biblioteca Apostolica Vaticana), Апостолској комори (Camera Apostolica), задуженој за бригу о папским финансијама, и Старом архиву (Archivium Vetus), чије се седиште налазило у Кастелу Сант Анђело од времена папе Сикста IV (1471–1484). Тако је образован својеврстан *Novum Archivium* да би се папама и њиховим службеницима омогућило лакше сналажење у обимној документацији. Наредне, 1612. године брига о *Новом архиву* поверена је Балдасареу Ансидеј (Baldassare Ansidei), који је уједно био и управник Апостолске библиотеке. Архив је у почетку сматран за одељење у оквиру библиотеке, Thomas Frenz, *I documenti pontifici nel medioevo e nell'età moderna*, Città del Vaticano: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2008, p. 60. О историјату Ватиканског архива в. и радове у зборнику објављеном поводом четиристогодишњице од оснивања: *Religiosa archivorum custodia. IV Centenario della Fondazione dell'Archivio Segreto Vaticano (1612–2012)*. Atti del Convegno di Studi, Città del Vaticano 17–18 aprile 2012, 2015. *Novum Archivium* испрва је носио назив *Archivio Apostolico Vaticano*, али је средином XVII века преименован у *Archivio Segreto (Apostolico) Vaticano*. Епитет *secretum* (лат.) односно *secreto/segreto* (итал.), од латинског глагола *secernere* у значењу „издвојити, резервисати”, требало је да нагласи да се ради о државном архиву с ограниченим приступом. Одлуком папе Лава XIII архив је 1880. године отворен за истраживаче независно од њихове верске и националне припадности. У жељи да уклони предрасуде о *тајношти* Ватиканског архива, папа Франческо I је писмом *L'esperienza storica* од 22. октобра 2019. године архиву вратио стари назив – *Archivio Apostolico Vaticano*, <https://www.archivioapostolicovaticano.va/content/aaav/it/1-archivio.html> 15. 1. 2023.

² *Archivio Apostolico Vaticano*, Indici 192, 193.

таквим приликама интересовање Апостолске столице за православни словенски свет оживело је заједно с плановима о успостављању уније између римске и источних цркава, а све у циљу стварања јаке противосманске коалиције хришћанских држава и народа.³ Догађаји с краја XVI и почетка XVII века усковитлали су и српски народ под османском, хабзбуршком и млетачком влашћу, тако да се српски одреди појављују као значајан чинилац у бојевима вођеним на широким просторима Балканског полуострва и Паноније, од Сењске крајине и Далмације до горње Угарске, Ердеља и Влашке.⁴ Стога не чуди да се писмо о коме је реч сачувало у оквиру документације коју су Климент VIII и Павле V очигледно сматрали врстом приватног архива.

РАНИЈА ИЗДАЊА ДОКУМЕНТА И ИСТОРИОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

Писмо је до сада доживело само једно потпуно издање 1909. године у оквиру збирке *Monumenta historica nova historiam Bosne et provinciarum vicinarum illustrantia – Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja*, чији је приређивач Карло Хорват.⁵ Документ је објављен без коментара и снимка оригинала, са ограничењима у погледу веродостојног преношења старог ћириличног писма и без разрешавања скраћеница. Иако доступно истраживачима дуже од једног века, ово издање остало је прилично незапажено и ретко цитирано од познијих историчара. Пажљивим читањем радова који доносе податке из овог извора, долази се до закључка да су писмо видели (било да су имали снимке или само на основу Хорватовог издања) и користили углавном

³ Рутенски епископи под влашћу Пољско-литванске уније окупили су се на сабору у Брест-Литовску 1596. године и потврдили раније донету одлуку да се одвоје од Цариградске патријаршије и успоставе јединство са римском црквом, Franjo Rački, Paul Pierling, *Lesandra Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku*, Starine JAZU, 1882, XIV, str. 88; Валентина Анатољевна Теплова, Зоя Изотљевна Зуева, *Унија в документах*, Минск: Лучи Софии, 1997, стр. 118–128. О унијатској политици Апостолске столице уопштено в. Oskar Halecki, *From Florence to Brest (1439–1596)*, Roma: Sacrum Poloniae Millennium; New York: Fordham University Press, 1958.

⁴ *Историја српског народа* III-1, Београд: СКЗ, 2000³, стр. 214–335 (Радован Самарцић); Marco Jačov, *L'Europa tra conquiste ottomane e leghe sante*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 2001, pp. 57–98.

⁵ Karlo Horvat, *Monumenta historica nova historiam Bosne et provinciarum vicinarum illustrantia – Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1909, XXI 1-2, str. 56–58.

историчари који су се бавили XVI и XVII веком, али и двоје истакнутих медиевиста. Тешко је одредити ко се од њих у својим истраживањима први критички осврнуо на овај документ, али је готово извесно да су његове наводе за веродостојне сматрали Владимир Ђоровић⁶ и Вук Винавер.⁷ Податке из овог писма користили су и Глигор Станојевић⁸, Радован Самарџић⁹ и Марко Јачов¹⁰, а од медиевиста Сима Ђирковић¹¹ и Јованка Калић¹². Поред тога, више публикованих радова и интернет страница преносе податке или чак цитирају поједине делове текста на основу радова поменутих аутора, а да при том нису имали увид у писмо и његову пуну садржину.

СПОЉАШЊЕ ОДЛИКЕ

Документ је највероватније оригиналан. Судаћи по спољашњим својствима и садржини нема разлога за сумњу у његову веродостојност. Добро је очуван без знатнијих оштећења, осим што су му крајеви мало окрзнути. Написан је на два листа хартије – прва страна је потпуно исписана, док на другој текст заузима мање од половине листа папира. Документ је писан ћиричним писмом, црним мастилом, без истицања великих слова и нових редова, елемената украса или илуминација. Пети ред одозго означен је водоравном цртом на левој маргини, после њега 37. ред, па осми ред од њега (45. ред текста), затим се црта поново јавља

⁶ Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, Београд: Иванишевић; Логос-арт, 2004, стр. 418. Како је ова књига објављена више деценија после смрти аутора и стекла велику популарност, бројни истраживачи и публицисти последњих година преносе, углавном, оних неколико Ђоровићевих података о писму. Пошто ова књига нема научни апарат, у питање порекла писма и изворност цитата нису се упуштали ни они који преносе Ђоровићеве наводе.

⁷ Вук Винавер, *Прве усјаничке борбе југоисточних Турака*, Београд: Просвета, 1953, стр. 56–58. Винаверова књижица не садржи напомене и не наводи порекло преузетих података, нити се бави анализом писма.

⁸ Глигор Станојевић, *Јуџословенске земље у Млејачко-штурским рајовима XVI–XVIII вијека*, Београд: Историјски институт, 1970, стр. 119–121.

⁹ *Историја српског народа* III-1, стр. 324–325.

¹⁰ Марко Јачов, *Милешева и Римска курија од обнове Пећке патријаршије до велике сеобе*, Милешева у историји српског народа, Београд: САНУ, 1987, стр. 255, нап. 12.

¹¹ Сима Ђирковић, *Милешева и Босна*, Милешева у историји српског народа, Београд: САНУ, 1987, стр. 139. У нап. 11 аутор наводи сигнатуру и захваљује Марку Јачову што му је снимак документа дао на увид.

¹² Јованка Калић, *Прешиче Жиче: крунидбена месџа српских владара*, Историјски часопис, 1997, XLIV, стр. 77–87; Јованка Калић, *Раика краљевина (Regnum Rasciae)*, Зборник радова Византолошког института, 2004, XLI, стр. 185.

после осам редова, тј. испред 53. реда који је уједно и трећи ред одоздо. Четири цртице исписане су мастилом исте боје као и остатак текста. Писмо показује одлике рукописне ћирилице друге половине XVI века у којој доминирају уставни и полуставни облици слова. Од палеографских одлика издвајају се: трonoжно Т, четвртасто отворено В, Б које је отвореном страном окренуто надоле, мало А чија завршна линија значајно излази из оквира основне доње линије писања. Лигатуре су ретке, најчешћа је **Ѡ**, док је У увек забележено у облику **Ѹ**. Употреба полугласника углавном је резервисана за **ѡ**, док се знак **ѡ** ретко користи у овом писму. Присутно је писање слова **Ѣ** и **Ѥ**, а најчешће су оба забележена знаком **Ѣ**, осим два пута у речи *калуђер* где се уочава прелазак слова Г у **Ѥ**. Од интерпункцијских знакова користи се тачка (.) и знак :– који се појављује на три места у тексту. Потпис на крају документа писан је истом руком као и основни текст, слова су приближно исте величине и без посебних одлика.

У Фонду Боргезе под сигнатуром AAV, Fondo Borghese, Serie I, 913, 484r–485v такође се чува и превод Дамјановог и Павловог писма на италијански језик. Превод је, по свему судећи, настао током посете српског посланства Риму, за потребе Климента VIII и папске канцеларије.

Фотографију оригинала ћириличног писма овде објављујемо са одобрењем Ватиканског апостолског архива.¹³ Оригинални документ на српском језику и превод на италијански пронашла је и снимила Катарина Митровић у јуну 2017. године за време истраживања у Ватиканском апостолском архиву.

¹³ Одобрење за објављивање документа са фотографијом оригинала (Licenza d'uso 6591/E del 20/12/2022) Ватикански апостолски архив је доставио ауторкама 20. 12. 2022. Одобрење је приложено редакцији.

ТЕКСТ¹⁴

† Господине пресвиетли и блажени С(ве)ти ѡ(тъ)че, да повиемо Вашои С(ве)тини ствари и како стое срѣвске земле |2а| и примор'ске и да ви повиемо господа прие коѡ сѢ дрѣжала те земле срѣвске. Благодчастиви господинѣ |3а| Неманѡ Стефанѣ изиде ѡт[ъ] мора и доѣе Ѣ Расѣ и венча се на госпство Ѣ цр(ъ)кви С(ве)тихѣ ап(о)с(то)лѣ Петра и Павла, |4а| и ви господинѣ васои срѣвскои земли и примор'скои, и биѡ к вере рим'ске. И сѣгради многе манастире |5а| велике: Ћрѣвеве стлѣпове, гави мѢ се самѣ с(ве)ти Ћрѣвѣ када сташе на молитви преко ноѣи Ѣ реченои |6а| цр(ъ)кви С(ве)тихѣ ап(о)с(то)лѣ и показа мѢ место високо и на то се место беше спѣстила ѡгн'на лѣча ѡт[ъ] неба |7а| до тога места и сѣгради тѢ манастирѣ. И сада на тѢ цр(ъ)квѢ сѣхѡди лѣча ѡгн'на ѡт[ъ] небесѣ Ѣ годишѢ |8а| по много волатѣ, и то гледаѡѣи ТѢрци великѣ страхѣ имаѡ. И Ѣ тои е цр(ъ)кви с(ве)то тиело краля |9а| ДрагѢтина, и рѣка с(ве)т(а)га Ивана Дамаскина. И дрѢги манастирѣ сагради вевма красанѣ великѢ |10а| СтѢденицѢ, и тѢ е с(ве)то тиело господина Немане и дрѢзиехѣ много с(ве)тиехѣ тѢ сѢ телеса. И манастир(ѣ) |11а| Ѣ ИврѢ сагради с(ве)т(а)го НиколѢ. И Ѣ Топлици два велика манастира. И ѡт[ъ] тога го(спо)дина родише се · ģ · сини: |12а| велики кнезѣ Влѣканѣ и прѣвовенчани краля Стефанѣ и Раско. И ви Влѣканѣ господарѣ Босни |13а| и Ар'бани, а Стефана ѡкрали на срѣвскѢ землю, а Раско испорси се Ѣ ѡт(ъ)ца за поѣѣ Ѣ ловѣ, и повеже Ѣ С(ве)тѢ |14а| ГорѢ и покалѢгери се, и за ним(ѣ) ѡ(тъ)цѣ Ѣчини великѢ жалостѣ, пакѣ потле ви ар'хиепискѢпѣ срѣвски |15а| С(ве)ти С(ва)ва. Прѣвовенчани краля роди Радосава краля и Владисава краля и Стефана Ѣроша и више крали |16а| еданѣ по дрѢгомѢ. Ѣт[ъ] Стефана Ѣроша роди се МилѢтинѣ краля и ДрагѢтинѣ краля. И МилѢтинѣ кралева |17а| · мѣв · годица и четрѣдесети и два манастира сагради. И негово е с(ве)то тиело Ѣ Софи Ѣ пискѢпи. |18а| Ѣт[ъ] неѣ се роди краля Стефанѣ и негово е с(ве)то тиело Ѣ великои цр(ъ)кви Ѣ Дечанехѣ. Ѣт[ъ] тога краля |19а| роди се царѣ Стефанѣ и ѡнѣ сагради много лепѣехѣ манастира. Ѣт[ъ] цара Стефана роди се млади |20а| Ѣрошѣ, и неѣ ѡтраваше

¹⁴ За редакцију читања и превода документа захваљујемо проф. др Татјани Суботин Голубовић.

НЕГОВЕ СЛЪГЕ МРЪНГВЧИ, И НЕГОВО С(ВЕ)ТО ТИЕЛО ЛЕЖИ Ъ КОСОВЪ Ъ ЦР(Ь)КВИ. |21a| По немъ би господинъ сръбскои замли велики кнезъ Лазаръ кои се ѡби с тѣрскиемъ царомъ |22a| и неговъ слѣга ѡбодѣ Милошъ Ковиликъ цара тѣрскога на Косовѣ. И кнеза Лазара с(ве)то тиело |23a| лежи ѡ монастырѣ Раваници. Ѡ[тъ] неѣа роди се деспотъ Стефанъ и ѡнъ тѣрке прегони ·ѿ· пѣта |24a| преко мора. И не би ѡ неѣа сина, и негово е с(ве)то тиело ѡ Ресави ѡ цр(ь)кви. По немъ би деспотъ |25a| Ђѣракъ, по Ђѣрѣ деспотѣ би деспотъ Стефанъ и Гръгѣръ, и по нихъ би деспотъ Иванъ. |26a| И деспота Стефана Ивана с(ве)та тиела сѣ ѡ Крѣшедолѣ монастырѣ. Тѣ е с(ве)то тиело гос(по)ѣа Ангѣліа, кѣи |27a| ар'банашкога кнеза Яранита, и синъ не Максимъ пискѣпъ. И тѣ е близѣ Крѣшедола монастыр(ъ) |28a| велик(ь) Хоново и тѣ е с(ве)то тиело Теодора Тирона. И то е племе Неманиѣа с(ве)то и добро. |29a| Но и по тѣ сѣ господѣ били босански бани и херцези и Чръноѡѡиѣи и ѡни сѣ владали своѡмъ |30a| сръбскомъ земломъ и приморскомъ.

И да зна твоѣа свѣтла свѣтина, С(ве)ти ѡ(тъ)че, да ѡт[ъ] тога |31a| рода ѡ нашои земли не нахѡдимѡ чл(о)ѡека. Зато вел'ми наша землѣа плаче, за ѡѡо би се |32a| могла та землѣа сва ѡт[ъ] тѣрака ѡзѣти. Яко е С(ве)ти Д(ѣ)хъ наставѣѡ ѡашѣ с(ве)тиню, блажени |33a| ѡ(тъ)че, да бистѣ послали еднѡга господина сѣ ѡискомъ. На Нови сѣ ѡгнемъ хѡѣе навалити |34a| сѣха Гръданъ ѡѡеѡода, са сѣхъ са юнаци, и град' е слабъ имат' га ѣе преѡѡрѣзо, ако Б(о)гъ да и твоѡи |35a| с(ве)тими м(о)литѡѡами. И ѡтоле да изидѣ господинъ кога бистѣ послали на Ѣнѡгоше сѣ ѡиском(ь) |36a| и тѣ ѣе прити главе ѡт[ъ] свѣихъ племена ка господинѣ и сва Цръна Гора и Дѣкадинъ[с]ка землѣа |37a| и тѣ ѣе се то говорити что имѡю ѡчинити. И тѣ е близѣ Новога жѣпа Драчеѡица и за ном сѣ |38a| Зѣбци и тѣ е гл(а)ѡа Раде ѡѣкашинѡѡиѣъ. И преко них[ъ] е Риѣкани и Ѣнѡгоше и тѣ е гл(а)ѡа Гръданъ ѡѡеѡода. |39a| И тѣ е близѣ племе Бангани и Пѡѡа и Дрѡѡнѡици и Морача и Треѡине и Рѣдинѣ и Гац'ко. И ѡ Банганиѣхъ |40a| глава Иванъ ѡѡѡѡода Петровиѣъ, а ѡ Треѡиню Милошъ ѡитковѣиѣъ а ѡ Рѣдинахъ Милко ѡѣчетѣиѣъ, |41a| а ѡ Гацкѣ Ђѣро Томашѡѡѡиѣъ, а ѡ Пѡѡи Раѡсавъ ѡѡеѡода, а ѡ Дрѡѡнѡициѣхъ Иванъ Калѣѣѡѡѡиѣъ, ѡ Морачи |42a| Раѡѡица ѡѡеѡода. Преко тѣхъ жѣпа е Плана и Колашинѡѡѡиѣи и Никшиѣи, тѣ е гл(а)ѡа Радѡичъ кнезъ, и ниже |43a| тѣхъ жѣпа е

Николацъ и Бранеша и Милешева, преко теѡхъ е Комарани и равне Сенице. Преко Сени|44а|ца е Расъ и Нови Пазар и тѡ имаю многи майдани где се сребро вади и имаю тѡде мнози манастири. |45а| Ниже Новога Пазара ес[тъ] Ибаръ жѡпа и тѡ сѡ майдани мнози, преко Ибра ес[тъ] Топлица и тѡ сѡ майдани |46а| мнози, преко Новога Пазара ес[тъ] Косово и Ново Брѡдо и Трепча и Инево и тѡ сѡ мнози майдани |47а| сребрѡни и злати. Преко теѡхъ земалга е Скопие и Ѣвче Поле и Морава, преко теѡхъ е Самокови |48а| и Софїа, и тѡ сѡ манастири велици и ѡ нихъ с(ве)та телеса. Више Новога Пазара что е ѡт[ъ] Ирбана|49а|шке землк Брадѡловци и Корита и Хасъ Горна и Долна и Шавнице и Пеѡъ и Фосно и Дечани и Плавъ, преко теѡхъ е |50а| Призрененъ(!). Меѡѡ Боснѡ и меѡѡ Нови Пазаръ ксѡ Стари Власи и Стѡденица, и тѡ сѡ главе |51а| Рапакъ воевода и Бѡкашинъ, и нихъ(ъ) слѡша та землга. Преко нихъ е Морава. И ниже Требинга |52а| жѡпа е Попово и Дони Власи и Дрина и Бѡнига. И ѡ Дониехъхъ(!) Власиехъ есѡ главе Храбрени. |53а| И васа ѡе та племена Вамъ бити верна и подложна ако Б(о)гъ да и ѡт[ъ] тиех[ъ] землга велици се |54а| люди мѡгѡ се събрати и добри юнаци до сто тисѡѡъ и веѡе да и не тѡ злочеста юнака него |55а| све из'брано на бои.

|1б| † И ѡфамѡ ѡ Б(о)га и твое с(ве)те молитве и ѡ ѡниехъ(ъ) с(ве)тиехъ кои леже по срѡвскиехъ(ъ) манастириехъ(ъ) |2б| да ѡе иматъ господинъ кога послете прѡво лето васѡ тѡ землѡ. И да прво раде да се |3б| ѡзме та речена землга кѡда сѡ майдани, и када би, ако Б(о)гъ да, имали майдане за воискѡ би |4б| било пенези доста. И како сѡ Тѡрци ѡт(ъ)нели С(ве)тога Савѡ из Милешеве нима Б(о)гъ не помага, |5б| ѡбигаю [и]хъ крѡстїани са сваке стране, и зато хоѡе зло цр(ъ)квямъ и калѡѡеромъ, рекѡѡи: |6б| “Би се Б(о)гѡ молитѡ на наше зло”. И напав е страхъ ѡдасѡда на нихъ и говоре: “Веѡе ние |7б| нашега цар'ства”.

И моле се Башои с(ве)тини блажени ѡ(тъ)че васи цр(ъ)ковни люди и васъ |8б| народъ велики и мали, и Б(о)га моле за Ваше пресветло господ'ство, ако бистѡ |9б| послали Вашега човека да е господинъ ѡвои земли. Посли намъ добра крѡстїанина |10б| кои ѡе цр(ъ)кве любити и крѡстїане миловати, а ми да смо вазда вашои с(ве)тини |11б| подложни и матери цр(ъ)кви. И ѡт[ъ] сада ако благоволи Баша милостъ да напишемѡ |12б| Баша с(ве)та имена ѡ нашиехъ цр(ъ)квахъ да се

ПОМЕНЮ НА С(ВЕ)ТИХЪ М(О)ЛИТВАХЪ И НА С(ВЕ)ТИХЪ(Ъ) |136| МИСАХЪ, КАКО
 ЕСЪ И ПРЪВИ С(ВЕ)ТИ Ш(ТЬ)ЦИ ПАПЕ НАПИСАНЕ ТЕ СЕ ПОМЕНЮ СЪ ПРЕДЖНИМИ
 |146|С(ВЕ)ТИМИ. И МИ ЛЮБИМО ДА СЕ НАПИШЪ НАШИЕХЪ ПИСКЪПЪ ИМЕНА Ѹ
 РИМСКОИ |156| ВЕЛИКОИ ЦР(Ъ)КВИ. ИМАЮ ПИСМА ШТ[Ъ] СТАРЕ ГОСПОДЕ ДА СЕ
 МОЖЕ КРАЉЪ КРЪНИТИ НА ТРИ |166| МЕСТА, Ѹ ПЕТРОВИ ЦР(Ъ)КВИ ИЛИ Ѹ
 ЖИЧИ ИЛИ ПЕЌИ, ТО СЪ АР'ХИЕПИСКЪПИЕ |176|И Ѹ ТИЕХЪ ЦР(Ъ)КАВАХЪ СЪ
 МНОГА С(ВЕ)ТА ТИЕЛА. И ТА СВА РЕ[ЧЕ]НА ЗЕМЛА Е БИЛА ПРИ ПОД РИМ.
 |186| КАЛЪГЕРИ ШТ[Ъ] СЕР'БИЕ ДАМИАН И ПАВАЉЪ СЛЪГЕ ВАШЕ ПРЕ[С]ВИЕТЛЕ
 С(ВЕ)ТИНЕ

ПРЕВОД НА САВРЕМЕНИ СРПСКИ ЈЕЗИК

Господине пресветли и блажени Свети Оче да укажемо вашој Светости како стоје српске земље и приморске, и да вам укажемо на господу који су пре држали те српске земље. Благочастиви господин Немања Стефан пође од мора и дође у Рас, и венча се на господство у Цркви Светих Апостола Петра и Павла и био је господин све српске земље и приморске, и био је вере римске. И сагради многе манастире велике: Ђурђеве Ступове – јави му се сам Свети Ђорђе, када је остао на молитви преко ноћи у реченој цркви Светих Апостола, и показа му место високо, и на то се место беше спустила огњена светлост од неба до тог места, и сагради ту манастир. И сада на ту цркву долази огњена светлост од небеса више пута у току године, а то гледајући Турци велики страх имају. И у тој цркви је тело краља Драгутина и рука Светог Јована Дамаскина. И други манастир сагради веома леп – велику Студеницу, и ту је свето тело господина Немање и многих других светитеља ту су тела. И манастире сагради у Ибру Светог Николу, а у Топлици два велика манастира.

И од тог господина родише се три сина: велики кнез Вукан и првовенчани краљ Стефан и Растко. И би Вукан господар Босне и Албаније, а Стефана постави за краља српске земље. А Растко измоли оца да пође у лов и побеже у Свету Гору и закалуђери се, и за њиме отац учини велику жалост, после пак постаде архиепископ српски Свети Сава. Првовенчани краљ роди Радослава краља и Владислава краља и Стефана Уроша, и бише краљеви један за другим. Од Стефана Уроша роди се Милутин краљ и Драгутин краљ. И Милутин краљева 42 године и четрдесет и два манастира сагради, и његово свето тело је у Софији у епископији. Од њега се роди краљ Стефан, и његово свето тело је у цркви у Деча-

нима. Од тога краља роди се цар Стефан и он сагради много лепих манастира. Од цара Стефана роди се млади Урош, и њега отроваше његове слуге Мрњавчевићи, и његово свето тело лежи у Косову у цркви. За њим би господин српској земљи велики кнез Лазар, који се уби са турским царом. И његов слуга Милош Кобилић убоде цара турскога на Косову. И кнеза Лазара свето тело лежи у манастиру Раваници. Од њега се роди деспот Стефан и он Турке прогна три пута преко мора, и није имао сина и његово свето тело је у Ресави у цркви. За њим би деспот Ђурађ, по Ђурђу деспоту би деспот Стефан и Гргур, за њима би деспот Јован. И деспота Јована је свето тело у Крушедолу у манастиру, ту је и свето тело госпође Анђелине, кћери арбанашког кнеза Арианита, и син њен Максим епископ. И ту близу Крушедола је манастир велики Хопово, и ту стоји свето тело Теодора Тирона. И то је племе Немањића, свето и добро. После њих су господом били босански банови и херцези и Црнојевићи, и они су владали свом српском земљом и приморском.

И да зна твоја светла светост, Свети Оче, да од тог рода у нашој земљи не нађосмо човека. Зато веома наша земља плаче, јер би се могла та земља сва од Турске узети. Ако је Свети Дух надахнуо Вашу светост, блажени оче, да ли бисте послали једног господина с војском. На Нови хоће навалити са ватром са копна Грдан војвода, са копна са јунацима. И град је слаб, имаће га веома брзо, ако Бог да и ако буде у твојим светим молитвама. И одатле да изађе господин којег бисте послали на Оногоште с војском и ту ће прићи поглавари од свих племена ка господину и сва Црна Гора и Дукађинска земља, и ту ће се договорити шта ће учинити. И ту је близу Новог жупа Драчевица и иза ње су Зупци и ту је глава Раде Вукашиновић. И преко њих Риђани и Оногоште и ту је глава Грдан војвода. И ту је близу племе Бањани и Пива и Дробњаца и Морача и Требиње и Рудина и Гацко. И у Бањанима глава је Иван војвода Петровић, а у Требињу Милош Витковић, а у Рудинама Милко Вучетић, а у Гацку Ђуро Томашевић, а у Пиви Раосав војвода, а у Дробњацима Иван Калуђеровић, у Морачи Радоица војвода. Преко тих жупа је и Плана и Колашиновићи и Никшићи ту је глава Радич кнез. И ниже тих жупа је Николац и Вранеша и Милешева, преко ових су Комарани и равне Сенице. Преко Сенице је Рас и Нови Пазар и ту има много рудника где се сребро вади, ту су и многи манастири. Ниже Новог Пазара је Ибар жупа и ту су рудници многи, преко Ибра је Топлица и ту су мајдани многи. Преко Новог Пазара је Косово и Ново Брдо и Трепча и Јањево и ту су многи рудници сребра и злата. Преко тих земаља је Скопље и Овче Поље и Морава, иза њих је Самоков и Софија, и ту су манастири велики и у

њима света тела. Више Новог Пазара што је од арбанашке земље Брадуловци и Корита и Хас Горњи и Доњи и Шавице и Пећ и Хвосно и Дечани и Плав, преко њих је Призрен. Између Босне и Новог Пазара су Стари Влах и Студеница и ту су главне главе Рајко војвода и Вукашин и њих слуша та земља. Преко њих је Морава. И ниже Требиња је жупа Попово и Доњи Власи и Дрина и Банија и у Доњим Власима су главе Храбрени. И сва та племена ће Вама бити верна и послушна, ако Бог да. И од тих земаља много се људи може сабрати и добрих јунака, до око сто хиљада, и штавише нема ту лошег јунака него све пробрано за бој.

И уздамо се у Бога и Твоје Свете молитве и у оних светих који леже по српским манастирима, да ће се господин кога ћете послати имати прве године сву ту земљу. Прво треба да се узме та речена земља где су рудници, и ако Бог да, кад би имали руднике, за војску би било плате доста. И како су Турци однели Светога Саву из Милешеве њима Бог не помаже, убијају их хришћани на све стране, и зато чине зло црквама и калуђерима говорећи: „Ви се Богу молите за наше зло”. И напао их је страх одасвуда и говоре: „више није наше царство”.

И моле се Вашој светости, блажени Оче, сви црквени људи, сав народ велики и мали, и Бога моле за Ваше пресвето господство, ако би сте послали Вашег човека да је господин овој земљи. Пошаљите нама доброг хришћанина који ће цркве волети и хришћане пригрлити, а ми да смо увек Вашој светости подређени и у мајци цркви. И од сада ако жели Ваша милост, да напишемо Ваше Свето име у нашим црквама да се помиње на светим молитвама и на светим мисама, као што су први Свети Оци, папе, написани те се помињу са другим светитељима. И ми волимо да се напишу наших епископа имена у Римској Великој цркви. Имамо писма од старе господе да се краљ може крунисати на три места: у Петровој цркви, или у Жичи, или у Пећи, то су архиепископије и у тим су црквама многа света тела. И та сва речена земља била је пре под Римом.

Калуђери од Србије Дамјан и Павле, слуге Ваше пресветле Светости.

ПИСМО СРПСКИХ МОНАХА У ПРЕВОДУ НА ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

<484r> Beato e santo Padre. Per significar alla S[antità] V[ostra] come stanno le terre di Seruia dentro terra e maritima et per notificarle de sig[no]ri che p[rim]a e negli antichi tempi hanno posseduto la gran prouincia de Seruia e dentro terra e uicino al mare.

Il venerab[i]le sig[no]r Stefano Nemagna uscendo dal mare uenne in Ras e fù coronato re de tutta la prou[inti]a detta di Seruia nella chiesa di S[anti] Ap[osto]li Pietro e Paulo e fù e uisse [secondo] il rito della s[an]ta fede romana et edificò molti monasterij et in particular edificò q[ue]llo delle colonne de San Giorgio p[er]cio che mentre detto re nella chiesa detta delli S[anti] Ap[osto]li de notte facendo or[at]ione le apparue San Giorgio e le mostrò un luogo alto sopra il quale descendeua una luce infocata dal cielo et ogni il che sopra la chiesa de tal monasterio descende la luce del fuoco molte uolte all'anno della quale apparitione guarda[n]dola i Turchi han gran timore.

In q[ue]sta chiesa ui è il corpo santo del re Dragutino e la mano de San Gio[vanni] Damasceno. Fece et edificò un altro monasterio molto nobile detto Velika Studeniza doue giace il corpo santo del sig[no]re Nemagna co[n] molti altri corpi de santi. Fabricò de piu in Ibro il monasterio de San Nicolò et in Topliza due monasterij.

Da questo s[igno]re nacquerò tre figlioli: il gran conte Vulcano, Stefano et Rasko. Vulcano fu s[igno]re della Bosna e d'Albania, Stefano fu incoronato re di Seruia e Rasko hauendo impetrato dal padre di andar in caccia se n'andò à Monte Santo e si ui fece monaco p[er] la qual cosa il suo p[ad]re si addolorò. Dopo questo fu arcieuescouo de Seruia Santo Saua.

Da Stefano re nacquero similmente tre figli: re Radosauo, re Vladislao, re Stefano Vrosc e furono re un doppio l'altro. Da Stefano Vrosc nacque re Milutin e re Dragutino e Milutin regnò 42 anni et edificò 42 monasterij, il cui corpo santo è in Sofia nella catedrale. Da questo nacque re Stefano et il suo corpo santo è nella gran chiesa in Deciani. Da questo re discese l'imperador Stefano et egli fabricò de molti belli monasterij. Da questo uenne Vrosc giouane, il quale fù auuelenato dai suoi serui Margniaucichi et il suo corpo santo giace in Cosouo nella chiesa. Doppo questo fu s[igno]re di Seruia il gran conte Lazzaro, il quale combattendo il gran Turco, fù questo ammazzato da Milosc Kobilic, seruo di Lazzaro, in Cosouo. Il corpo santo del conte Lazzaro giace nel <484v> monasterio in Rauaniza. Da questo nacque despot Stefano il quale tre uolte cacciò li Turchi oltr' il mare e no[n] hebbe figli, il cui corpo santo è nella chiesa di Resauo. Doppo questo fu despot Giorgio, doppo Giorgio fu despot Stefano e Gregorio, doppò questi fu despot Giouani. De despot Stefano e Giouani i corpi santi sono in Kruscedolo nel monasterio e cosi il corpo santo della signora Angelia, figlia de Aranico, conte d'Albania, insieme col corpo del suo figlio Massimo vescuouo. Uicino à Kruscedolo ui è il gran monasterio Hopouo, doue giace il corpo santo di Teodoro Tirone e questi gia detti sono descendenti tutti dalla bona esta stirpe di Nemagna e sotto di loro sono stati i bani e li herzeghi di Bosna co[n] li Zarnoeuichi e loro hanno dominato tutta la Seruia dentro terra e uicino al mare. Adesso non se troua

pur uno della stirpe regia perloche molto se duole tutto il regno perche facilmente se potrebbe recuperare dalli Turchi se ui foss' il capo. Pertanto quando lo Sp[irit]o Santo mettesse nel cuore della S[antità] V[ost]ra à mandar un capitano co[n] un co[m]petente essercito à recuperare q[ue]sto regno, ha da uenir p[rim]a sotto Castel nouo co[n] la p[ro]uisione all'imp[re]sa co[n]ueneuole. Allhora Gardan voevoda col suo essercito per dentro terra cominciarebbe dar adosso a Turchi e questa città essendo fiacca co[n] fauor de Dio presto si pigliarebbe. De quà partendosi detto capo sarrebbe a uenir col suo essercito in Onogoscte, doue se co[n]gregarano e co[n]uerrano da lui tutti li capi della nobiltà di quel regno e prouincie d'intorno e tutto il Monte negro e Ducagini, doue piglierano partito di quanto harrano a fare. A questo Castel è uicina la prouincia Draceuiza doppo la quale sono i Subzi doue è il capo Rade Bukascinouich, sopra questi sono Rigiani et Onogoscte et quiui è capo Cardan voevoda, uicino a questi sono Bagnani e Piuia e Drobgniazi et Moracia et Trebigne et Rudine e Gazko. In Bagniani ui è capo Gio[vanni] vaeuoda Petrouich, et in Trebigne Milosc Vitkouich, in Rudine Milko Buccetich, in Gazko Giorgio Tomasceuich, in Piuia Raosau voeuoda, in Drobgniazi Gio[vanni] Kalugierouich, in Moracia Radoiza voevoda. Sopra q[ue]sti paesi sono Plana e Colascinouichi e Nikscichi doue è capo il conte Radich. Sotto q[ue]ste prouincie sono Nikogliaz, i Vranesci, i Milesceua appresso <485r> Komarani e Raune Senize. Sopra Senize sono Ras et Nouo Ba[ssar] doue sono di molte minere d'argneto e sono quiui molti monasterij. Seguita poi Ibar doue sono molte minere, sopra Ibro è Topliza doue ancora sono molte minere, oltre a Nouo Bassar sono Kosouo e Nouo Bardo e Trepcia et Jagneuo et ui sono de molte minere d'oro e d'argento. Sopra questi paesi è Skopie et Oucie poglie e Moraua, sopra q[ue]sti sono Samokoui e Sofia et ui sono gran monasterij et hanno di molti corpi santi. Sopra Nouo Bassar d'Albania stanno Bladoulouzi e Korità e Sctauize et Has superiore et inferiore et Pechi e Fosno e Deciani e Plau, sopra questi è Prizrenj. Fra Bosna e Nouo Bassar sono li Murlachi maggiori e Studeniza e quiui sono capi Raiak voeuoda et Vukascin et à loro obedisce q[ue]sto paese. Sopra questi è Moraua e sotto Trebigne, Popouo e li Murlachi minori e Drina e Bunia e nelli Murlachi minori sino capi li Hrabreni. Tutti q[ue]sti capi e nobiltà sarano fedeli e sogetti alla Santità Vostra e di q[ue]sti paesi si ponno ragunar gran quantità e nu[mer]o di gente ualorosa che uscenderà al nu[mer]o di cento mila e piu soldati scelti e p[er] combattere uale[n]ti. Confidiamo in Dio e nelle orationi della S[antità] V[ost]ra e di quei s[anti] che sono nelli monasterij di Seruia ch'l capitano sarà mandato q[ue]sta primauera, co[n]quistarà tutti q[ue]sti paesi e le prime fattioni si dourano far ne paesi (fra li detti) doue sono le minere che p[re]si si haurebbe di doue

sufficie[n]tamente si cauarebbe il danaro p[er] lo essercito. Dopo che li Turchi hanno pigliato il corpo di Santo Saua da Milesceuo le cose loro uanno male da tutte le parti e però perseguitano le chiese e li lor monaci co[n] dir loro – uoi p[re]gando Iddio p[er] il mal n[ost]ro andiamo à male – e stanno da pertutto in grandiss[im]a paura e dicono che l’imperio no[n] e più p[er] loro.

Pertanto, Presanto, li ecclesiastici tutti co[n] tutto il popolo umilmente p[re]gano la S[antità] V[ostra] se degni a far proua dell’imp[re]sa e p[re]gano Iddio la ispiri à mandar persona che sia per farsi p[ad]rone de tutto q[ue]l gran regno, che sij bon [christ]iano, ch’ami le chiese, ch’acc[re]zzi li [christ]iani e che ci mantenghi semp[re] sottoposti et obedienti alla S[antità] V[ostra] et alla San[ta] chiesa Romana e da qui ina[n]zi se agrada alla S[antità] V[ostra] notaremo il suo <485v> santo nome nelle n[ost]re chiese accio se ne facci mem[ori]a nelle sante or[ati]oni e nella s[an]ta messa come sono scritti i primi padri santissimi papi de quali se fà mem[ori]a co[n] q[ues]ti atti santi e desideriamo sian notati li nomi de n[ost]ri vescoui nella gran Chiesa Romana.

Hanno priuilegij delli antichi s[igno]ri che li re se possino incoronar in tre luoghi – nella chiesa de San Pietro ouero in Scici ouero in Pechi e questi sono arciescouati et in q[ue]ste chiese sono molti corpi santi aggiunge[n]d[o] che tutte le p[re]dette terre sono state altre uolte sotto la giurisditione romana.

I monachi di Seruia Damiano e Puelo

Ser[uito]ri della S[antità] V[ostra]

In margine dextra: Rel[atio]ne come stanno le terre di Seruia¹⁵

ДИПЛОМАТИЧКА АНАЛИЗА

Писмо започиње симболичком инвокацијом, знаком крста, после чега следи инскрипција: **Господине пресветли и блажени С(в)ети Ѡ(т)ъче**, у преводу на италијански *Beato e santo Padre*, што одговара адреси која се јавља у типу папских докумената познатих под називом *suppliche* (молбе). Молилац се папи обраћа са *Beatissime pater* или *Pater sancte*, у даљем тексту са *Sanctitas Vestra* или на италијанском *Santità Vostra*, што се увек скраћује као *S. V.*¹⁶ Пада у очи да се у овом писму користе сви епитети карактеристични за обраћање папи, те да се наводе заједно, као и титула **Господин**, што би у преводу на латински гласило *Dominus*, односно италијански *Signor(e)*. У папским и уопште докумен-

¹⁵ AAV, Fondo Borghese, Serie I, 913, 484r–485v.

¹⁶ Thomas Frenz, *I documenti pontifici*, p. 42.

тима произишлим из свакодневног деловања римске цркве називом *Dominus noster* или *Signor nostro* означава се углавном Господ Исус Христос. Папа се веома ретко помиње као *Signor nostro*, али никада у директном обраћању.¹⁷ Стога се преводилац овог писма у даљем тексту свуда користи апелативом *Santità Vostra* не превodeћи титулу *īōsīōдин*. Треба нагласити да се и у српским документима епитет *īōsīōдин* сасвим ретко користи уз имена црквених лица.¹⁸ Уобичајена је употреба израза *смереније ми* уколико патријарх говори о себи, или *īреосвећени īаїријарх* уколико се о њему говори у трећем лицу. Назив *īōsīōдин* много је чешће у употреби међу носиоцима световне власти и обласним господарима, а у појединим случајевима имао је и обележја владарске титуле.¹⁹ Осим адресе нема других протоколарних формула. У кратком експозитиву наводи се да је писмо написано с намером да се *Ваша светіосіи* обавести о актуелним приликама у српским и приморским земљама, али и да се упозна са господом која су раније ту владала.²⁰

Потом следи део који ми називамо *країком хроником срїских владара*. Хроника започиње причом о *блаіочасїивом іосіодину* Стефану Немањи, који је из приморја дошао у Рас да би се у Цркви Светих апостола Петра и Павла *венчао на іосіодсїиво*, с нагласком да је он био **верерим'ске**. Генеалогіја Немањића, Лазаревића и Бранковића веома је прецизна, као и подаци о њиховим задужбинама, светињама које се у њима чувају, гробним местима, међусобним односима. Једино се за Вукана каже да је владао Босном и Албанијом (**И ви Вљканъ господаръ Босни и Ар'вани**), што не одговара историјској истини, премда се уз његово име

¹⁷ У обраћању кардиналима и епископима папа користи апелатив *venerabilis frater*, док се владарима обраћа са *charissimus in Christo filius*. Адресати нижег ранга за папу су *dilectus filius/dilecta in Christo filia, nobilis vir, illustris* и сл. Уз ове апелативе могу се јавити још неки епитети попут *rex fidelissimus, rex christianissimus, rex catholicus*, уз цара *sempre augustus*, Thomas Frenz, *I documenti pontifici*, pp. 40–41.

¹⁸ Један од ретких примера представља интитулација патријарха Данила III у повељи Хиландару кнеза Стефана Лазаревића и његове мајке Милице: *іосіодин и іреосвећени īаїријарх кир Данило*. Марко Шуица, *Повеља кнеза Сїефана Лазаревића којом се Хиландару ірилаже Црква Ваведења Боіородичиноі у Ибру 1392–1396*, Стари српски архив, 2004, 3, стр. 112–113; Александар Младеновић, *Повеље и писма десіоїа Сїефана, іексїи, коменїари, снимци*, Београд: Чигоја, 2007, стр. 157, 161.

¹⁹ Душан Синдик, *Повеље срїских īаїријарха Саве, Сїиригина и Никодима*, Хиландарски зборник, 1997, 9, стр. 99–117; Раде Михаљчић, *Владарска іиїїула іосіодин*, Историјски гласник, 1994, 1–2, стр. 29–36.

²⁰ У преводу на италијански експозитив је унеколико детаљнији у односу на оригинал, као да је преводилац желео да истакне да су у прошлости у састав Србије улазиле како земље у залеђу тако и приморске области, AAV, Fondo Borghese, Serie I, 913, 484r.

наводи титула коју је заиста носио – *велики кнез (ВЕЛИКИ КНЕЗЪ)*.²¹ У време настанка овог писма, у другој половини 1597. године, у крају око Милешеве постојала је уобличена приповест о томе да су *младој Уроша* отровале његове слуге Мрњавчевићи, као и верзија приче о Косовском боју према којој је *ѿурској цара* убио Милош Кобилић. Састављач писма тачно наводи и низ српских деспота – Стефан, Лазарев син, у *која не би син*, потом деспоти Ђурађ, Стефан, Гргур и Иван. Занимљиво је да састављач овог текста не прави пресек у време пада српске Деспотовине, већ помиње готово све сремске Бранковиће са назнаком о њиховим гробним местима. Из овог низа изостављен је само деспот Лазар. Деспот Ђорђе Бранковић поменут је, али само под монашким именом и са црквеном титулом – *Максимъ пискѡпъ*. Деспотица Ангелина (*Госѡђа Анђелија*) сасвим прецизно је наведена као *кћи арбанашкој кнеза Араниша* и мајка деспота Ивана и епископа Максима. *Крајика хроника српских владара* завршава се напоменом да су поред наречених владара *свом српском земљом и ѿморском* владали и босански банови и херцези, као и Црнојевићи.²²

Потом следи диспозитив који започиње директним обраћањем папи: **И да зна твога свиетла светинга, Г(вЕ)ти ѡ(тЪ)че**. Састављач писма наводи да од владарског рода није остао нико због чега *наша земља ѿлаче*, али да би се *сва земља* могла узети од Турака уколико би папа, надахнут Светим Духом, послао *једној ѿсѡгодина с војском*. Према већ разрађеном плану његово искрцавање требало би да се одигра у Новом (Херцег Нови), одакле би се с војском, у пратњи војводе Грдана и његових *јунака*, упутио према Оногошту. Тада би му се придружила сва Црна Гора и област Дукађина. Потом следи поименично навођење херцеговачких и брдских племена с њиховим главарима. Иза Херцеговине, Црне Горе и Брда простиру се земље све до Босне, Призрена, Новог

²¹ Стефан Немања је Вукану доделио титулу *великој кнеза*, која је у хијерархији средњовековних српских титула одмах иза владарске. Вукан је управљао пространом удеоном кнежевином која је обухватала четири земље: Зету, Травунију, Хвосно и Топлицу, које су биле међусобно повезане, те му је припала готово половина тадашње српске државе. Како је управљао Немањиним дедовином и *краљевством од ѿрве*, Вукан је узео и стару дукљанску краљевску титулу, па је у натпису на Цркви Светог Луке у Котору забележен као *краљ Диоклије, Далмације, Травуније, Тојлице и Хвосна*. Синиша Мишић, *Тојлица у ѿшћули великој кнеза Вукана Немањића*, Стефан Немања и Топлица, Ниш: Центар за црквене студије, 2011, стр. 19–26; Дејан Јечменица, *Немањићи другој реда*, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2018, стр. 13–40.

²² *Крајика хроника српских владара* биће подробно анализирана у посебном раду.

Брда, Ибра, Мораве, Топлице, Софије, Самокова, Скопља и Овчег поља, где живе *добри јунаци* који би се лако могли сабрати до сто хиљада и поћи у бој против Турака. Географија области у залеђу херцеговачких и брдских племена веома је детаљна, с посебним нагласком на рудна богатства, *мајдане сребрне и златне*.

Знак крста постављен је и на почетку текста исписаног на другом листу хартије. Уздајући се у Бога, папине молитве и помоћ светитеља чије се мошти чувају у српским манастирима, састављачи писма изражавају наду да ће папа *имаџи јосџодина коџа* да пошаље *џрве јодине* да ослободи најпре оне земље у којима се налазе рудници како би се обезбедила материјална средства неопходна за војевање. Даље се наводи да, откако су Турци однели Светог Саву из Милешеве, њима нема помоћи, те да их хришћани *убијају са сваке сџране*. Будући опхрвани страхом, Турци нападају цркве и калуђере оптужујући их да се моле Богу за њихово зло.²³

Писмо се завршава коначном молбом папи упућеном у име *свих црквених људи и свеџ народа великоџ и малоџ* да пошаље *своџ човека* који би постао *јосџодар ове земље* као *добри хришћанин, који цркве љуби и хришћане милује*. Заузврат, састављачи писма прихватају подложност *Вашоџ свейосџи и Мајџи цркви* и траже од папе благослов да његово име могу помињати на својим богослужењима као што се *џрви свейџи оџи џаџе* помињу заједно са осталим древним светитељима. Истичу да би им било драго да *имена наших еџискоџа буду уџисана у римскоџ великоџ цркви*. Писмо завршавају тврдњом да поседују писма од старе господе према којима се *краљ може круниџи* на три места – у Петровој цркви, Жичи или Пећи, архиепископским црквама, у којима се чувају многе свете мошти. Напоследку, истакнуто је да је *сва речена земља џре била џод Римом*, односно под јурисдикцијом Апостолске столице.²⁴

²³ На овом месту не говори се о томе да су мошти Светог Саве спаљене, већ само да су изнете из Милешеве. Према становишту прихваћеном у науци, тело Светог Саве спаљено је 27. априла 1594. године на Врачару поред Београда у знак одмазде због ширења устанка Срба у Банату, *Исџорија срџскоџ народа* III-1, стр. 247–254. Радован Самарџић на овом месту доноси преглед старије литературе.

²⁴ Анализа ових навода превазилази оквире нашег рада, стога упућујемо на следећу литературу: Јованка Калић, *Црквене џрилице у срџским земљама до сџварања архиеџискоџије 1219. јодине*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Београд: САНУ, 1979, стр. 27–53; Тибор Живковић, *Црквена оџанизација у срџским земљама (рани средњи век)*, Београд: Историјски институт, 2004; Ивана Коматина, *Црква и држава у срџским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт, 2016.

Есхатокол чини само потпис: *Калуђери ог Србије Дамјан и Павел, слаје Ваше њресвејле Свештосџи*. У оригиналу потпис је значајно издвојен у односу на текст писма, тако да су архивисти на то место уметнули печат Ватиканског тајног апостолског архива, док се у преводу потпис налази испод самог текста.

Као што се већ на први поглед може уочити, писмо није састављено према неком чврстом обрасцу стриктно коришћеном приликом вођења званичне преписке. Жеља његових састављача била је да Клименту VIII пренесу важне информације. Њихов циљ био је да од папе добију преко потребну помоћ за наставак борбе против Османлија. Уопштено гледајући, сврха писама је да преносе податке од значаја за пошиљаоца и примаоца, а карактер тих информација одређује њихове формалне и структуралне особине. По свој прилици, у канцеларији Немањића није постојао разрађени формулар за састављање писама чак ни када је реч о кореспонденцији са страним владарима и дворовима, у првом реду с млетачким дуждевима.²⁵ Стога не чуди да милешевски калуђери у временима велике неизвесности нису тежили формализовању текста, тако да њихово писмо више има одлике књижевно-историографског жанра, у првом реду хронике, него што га красе особине документа састављеног према строгом канцеларијском обрасцу.²⁶ Такође, Дамјаново и Павлово писмо подсећа на тип документа који се називају *suppliche*. Реч је о молбама упућеним Апостолској столици.²⁷

ХРОНОЛОШКИ ОКВИР

Писмо није датирано, али се оквирно време његовог настанка може одредити на основу две исправе које стоје и непосредној вези с посетом двојице српских монаха Риму. Њихов долазак на папски двор најављује писмо фрањевца Томе Урсина (Thomas Ursinus) упућено кар-

²⁵ Небојша Порчић, Невен Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд: Архив Србије, 2019, стр. 148.

²⁶ Сличне одлике имају и друга два писма милешевских калуђера упућена папи Клименту X и Конгрегацији за пропаганду вере. Писмо од 6. децембра 1676. потписали су милешевски митрополит Јован, архимандрит Висарион, игуман Павле и духовник Нестор, а друго од 29. јуна 1678. године митрополит Јован, архимандрит Димитрије, игуман Павле, духовник Нектарије и сав сабор и братија, Марко Јачов, *Милешева и Римска курија*, стр. 259–262, 262–265.

²⁷ Дамјанов и Павлов потпис значајно одступа од потписа у молбама који обично гласи *devotus orator/devota oratrix*, Thomas Frenz, *I documenti pontifici*, p. 42.

диналу Чинцију Алдобрандинију (Cinzio Aldobrandini). Писмо је састављено у Дубровнику 2. септембра 1597. и садржи веома значајне податке о ранијим посетама Апостолској столици које се тичу устанка српских главара у залеђу Дубровника и Боке которске на челу са војводом Грданом. Фра Тома Урсин наводи да је трговац Никола 22. јуна исте године посетио папу Климента VIII како би му лично предочио невоље и планове устаника. Међутим, како се папа понео веома резервисано, Никола је могао само да закључи да је узалуд потрошио много новца. Потом се у Рим запутио лично фра Тома који је на аудијенцију код Климента VIII чекао осам дана. Напослетку га је примио кардинал Чинције Алдобрандини. Фра Тома се у Дубровник вратио морално поражен, психички утучен и веома забринут за даљу судбину побуњених главара и народа на челу са *војводом* (voieuodda) и *епископом* (vescouo). Премда Тома не помиње њихова имена, јасно је да је реч о војводи Грдану и херцеговачком владики Висариону. Писмо од 2. септембра 1597. заправо је препорука за нову мисију двојице српских калуђера, који су у том тренутку можда боравили у Дубровнику.²⁸ Тома Урсин моли кардинала Чинције Алдобрандинија да их саслуша и омогући им сусрет са Климентом VIII, те да утиче на папу да их удостоји пажње јер *они не желе друго до да се ѿонизо ѿојичине Нашем Госѿодину и од њеѿа добију оно што им је обећано*, заклињући га Христовом љубављу и општехришћанском добробити јер монасима треба *ѿружити задовољење не само на речима већ и делима*.²⁹ Два актера поменута у овом писму играли су значајну улогу у догађајима с краја XVI и почетка XVII века. Кардинал Чинцио Алдобрандини био је синовац Климента VIII и веома утицајна личност на курији. Папа му је лично поверио вођење послова који су се тicali Швајцарске, Шведске, Немачке, Пољске, Ердеља и Италије, што је стајало у вези и са Климентовом антиосманском политиком.³⁰ Према властитом признању, Тома Урсин имао је у време састављања писма 64 године, а *младосѿ је ѿојрошио* на држање проповеди и служење светих тајни народу који је живео међу Турцима, јеретицима, шизматицима и Србима. Родом је био из Поповог поља, а као фрањевац опсервант стекао је велико искуство у мисионарском раду у залеђу градова на обали

²⁸ Глигор Станојевић, *Јуѿословенске земље у Млеѿачко-ѿурским раѿиовима*, стр. 120.

²⁹ Karlo Horvat, *Monumenta historica nova*, стр. 55–56. Ово писмо сачувано је у оквиру Archivio Borghese IV, 242, данас у Ватиканском апостолском архиву.

³⁰ Agostino Borromeo, *Clemente VIII*, Enciclopedia dei Papi, Roma: Treccani, 2000. https://www.treccani.it/enciclopedia/clemente-viii_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/ 20. 1. 2023.

јужног Јадрана. Климент VIII га је због заслуга именовано најпре за барског архиепископа 17. фебруара 1599,³¹ а потом 27. септембра исте године и за администратора епископија са седиштем у Будви и Корону.³²

Следећи документ у коме се недвосмислено помиње мисија монаха Дамјана и Павла је писмо Климента VIII упућено српском патријарху Јовану 10. априла 1598, у коме папа истиче да је примио двојицу калуђера са писмима *ївоїа браїсїва*, те да их је с радошћу прочитао. Папа дословно преноси речи из Дамјановог и Павловог писма када патријарху Јовану каже: *као шїїо їїшїеш да су и ївоїї їредходницїи исказивали највећу їослушностї и їошїїовање їрема римским їонїїифїцима, нашим їреїїходницїима*. Папа охрабрује патријарха да приступи јединству са римском црквом која је глава свим црквама, мајка и учитељица, и ван које нема спаса јер једина чува целокупност спасоносног учења, сјај божанског култа, исправност служења светих тајни и чистоту светоотачке традиције. Међутим, пада у очи да осим упућивања на божанску помоћ, стрпљење и духовни и молитвени труд на који су сви хришћани позвани, папа патријарху не обећава конкретну помоћ премда му ставља до знања да је и те како свестан његових невоља. Тек узгредно напомиње да ће затражити помоћ од *каїїоличких владара, наших синова*, а патријарха упућује на његове монахе који ће га усмено подробније извести о нечему што су обојица, очигледно, сматрали значајним. Напоследку, папа на патријарха, његово свештенство и народ спушта апостолски благослов праћен очинском љубављу.³³

Писмо монаха Дамјана и Павла је по свој прилици написано пред крај лета 1597. године. Монаси су пут Рима кренули вероватно током септембра. Могуће је да су се најпре сусрели са фра Томом Урсином у Дубровнику, а затим одатле бродом кренули пут Италије.³⁴ Такође, сасвим је могуће је да су патријарху Јовану управо они уручили Климентов одговор од 10. априла 1598. заједно са поверљивим усменим порукама. Рим свакако нису напустили пре почетка пролећа 1598. године. Дужи боравак у Риму у трајању од неколико месеци не би требало да

³¹ О Томи Урсину в. Daniele Farlati, *Illyricum sacrum* VII, Venetiis 1817, pp. 107–109; Patritius Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, vol. IV (1592–1667), Monasterii 1935, p. 86.

³² AAV, Secretaria Brevium 287 f. 241r–242r.

³³ Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, t. II, Zagreb: JAZU, 1875, str. 90–91.

³⁴ Вук Винавер, *Прве усїаничке борбе їроїїив Турака*, стр. 56–57.

представља преседан, нити да изгледа изненађујуће, с обзиром на то да се ради о зимском периоду када су путовања била отежана. Неки познији извори, из средине XVII века, сведоче да су српски посланици, такође милешевски монаси, остајали у Риму дуже него што је било планирано и да су због тога од свог домаћина добијали додатна материјална средства.³⁵

Постојање овог и других ћириличних писама у папском архиву отвара питање превода и тумачења словенских језика у канцеларији Апостолске столице. Као веома занимљиво поставља се и питање на који начин су монаси Дамјан и Павле комуницирали са Климентом VIII. Није на одмет напоменути да је исусовац Александар Комуловић, човек од великог поверења курије као посредник у преговорима са словенским народима, крајем 1598. и почетком 1599. године, на повратку из Пољске, боравио у Риму.³⁶ Поред њега, у папином окружењу било је и других истакнутих католичких свештеника пореклом са Балкана. Непосредно пре ове посете српских изасланика папа је примио поклицаре охридског архиепископа Атанасија, који је такође тражио подршку за анти-османске покрете у својој области.³⁷ Нешто више детаља о начину комуникације пружа папина кореспонденција са српским патријархом неколико година касније. У писму Климента VIII упућеном патријарху Јовану и митрополиту Висариону од 3. јула 1601. у својству тумача поменут је извесни кардинал Јулије Антоније (Julius Antonius), познат и као *зашићийник ірчке нације*.³⁸ Овај кардинал примио је од српског монаха

³⁵ Приликом посете милешевских монаха Мојсија и Јеразма Риму, у пролеће 1672. године, било је планирано да остану до маја, али су због најављене генералне седнице Конгрегације за пропаганду вере, која се одржавала у јуну, продужили свој боравак. Због тога су од префекта Конгрегације кардинала Алтијерија добили додатних 20 скуда на име повећаних путних трошкова, Марко Јачов, *Милешева и Римска курија*, стр. 255.

³⁶ Познато је да се Александар Комуловић вратио из Пољске средином 1598, а да се 1. априла 1599. године придружио исусовачкој заједници при цркви Sant' Andrea al Quirinale у Риму. У међувремену се састао са папом и вероватно наставио да га саветује о политици према словенским народима, Tonči Trstenjak, *Alessandro Komulović S. I. 1548–1608. Profilo biografico*, Archivum historicum Societatis Iesu, 1989, 58, pp. 44–86; Antal Molnár, *Confessionalization on the Frontier. The Balkan Catholics between Roman Reform and Ottoman Reality*, Roma: Viella, 2019, pp. 33–34.

³⁷ Јован Н. Томић, *Пећки патријарх Јован и његови хришћани на Балканском полуострву 1592–1614*, Земун 1903, стр. 27–35.

³⁸ Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд: Catena mundi, 2017, стр. 14.

Дамјана изјаву о исповедању *праве вере* и одрицању од јереси на српском језику у његово и патријархово име.³⁹ Преводацац Дамјановог и Павловог писма био је, сасвим извесно, говорник српског језика чије је ухо било пријемчиво за нијансе у изговору будући да је све антропониме и топониме с великом прецизношћу транскрибовао на италијански језик. Он свакако није могао бити Италијан већ човек коме је матерњи језик био неки од јужнословенских идиома. Црквени поглавари су и у каснијем периоду своја писма папској канцеларији писали српским језиком и ћириличним писмом, о чему сведоче већ поменута писма од 6. децембра 1676. и 29. јуна 1678, упућена папи Клименту X и Конгрегацији за пропаганду вере, сачувана у оригиналу и одличном преводу на италијански.⁴⁰ Ова и друга сведочанства показују да је папска канцеларија током XVI и XVII века у својим редовима имала добре познаваоце словенских језика и да је радо примала и као важне документе чувала ћирилична писма.

О АУТОРИМА И ДОНОСИОЦИМА ПИСМА

У потпису на крају документа стоје имена монаха Дамјана и Павла, који су и доносиоци ове представке. Могуће је да је један од монаха и аутор писма и да га је својом руком записао. У тексту писма нигде се не помиње по имену или титули српски патријарх, ни митрополит, нити игуман манастира, нити било ко у чије име су монаси говорили. Међутим, сасвим је извесно да двојица монаха нису на овакав пут кренула самоиницијативно и без одобрења надлежних црквених власти. Из Климентовог одговора патријарху Јовану од 10. априла 1598. јасно произлази да су писма која су у Рим донела двојица калуђера писана по патријарховом налогу (*litteras fraternitatis tuae quas per duos ex monachis tuis ad nos misisti*), те да су дотични монаси сматрани изасланицима патријарха. Премда писмо доноси обиље значајних података, од далеко већег значаја у преговорима биле су усмене поруке упућиване преко поклисара, о чему се у папином писму такође говори.⁴¹

О Павлу се мало шта може рећи, осим претпоставке да је реч о монаху који се помиње и 1599. године током следеће мисије у Рим као

³⁹ *Исџо*, 14–15.

⁴⁰ Марко Јачов, *Милешева и Римска курија*, стр. 259–262, 262–265.

⁴¹ Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium*, t. II, str. 90–91.

Дамјанов сапутник који се током пута разболео. Наспрам тога, монах Дамјан је добро познати посредник у дипломатским преговорима вођеним између патријарха Јована и војводе Грдана са Апостолском столицом и дворовима у Италији и Аустрији за време Дугог рата. Његово име је забележено у више од десет докумената различите провинијенције. Монах Дамјан потиче из угледне средњовековне властеоске породице Љубибратић из Требињске области.⁴² У периоду османске власти Љубибратићи су остали активни учесници политичког и црквеног живота Херцеговине, а овај род дао је макар тројицу епископа обновљене Пећке патријаршије.⁴³ Не може се поуздано рећи у ком манастиру се Дамјан замонашио, једно време свог монашког подвига провео је у Милешеви. Крајем XVI и почетком XVII века био је близак сарадник патријарха Јована, па се претпоставља да је боравио у Пећи при патријаршијском двору. Упркос озбиљној каријери црквеног дипломате, Дамјан Љубибратић се увек помиње само као монах или калуђер и вероватно није напредовао у хијерархији црквених достојанственика.

Једна од значајнијих Дамјанових мисија била је усмерена ка Апостолској столици. У Рим је путовао макар три пута у периоду 1597–1601. године. У следећој фази дипломатског деловања монаха Дамјана црквена питања су остављена по страни, а он иступа углавном као посланик војводе Грдана и народних првака из Херцеговине и Црне Горе. Године 1605. Љубибратић је после кратког боравка у Дубровнику кренуо пут Граца, где је на аустријском двору заступао интересе српских устаника. Иако су почетком 1606. године у Грацу и монах Дамјан и Доминик Андријашевић добили охрабрујуће одговоре, помоћ са ове стране није стигла. После 1606. године српски монах Дамјан је као изасланик војводе Грдана и народних првака помоћ тражио од шпанског двора и ње-

⁴² Љубибратићи се помињу већ у XIV веку, али значајнији подаци о породици потичу тек из периода сукоба између Дубровника и Радослава Павловића. Љубибратићи се као најугледнија требињска властеоска породица убрајају у *стиару власијелу*, са баштинским поседима од Чемерна до Приморја. Током времена поделили су се у више родова од којих су најзапаженији Куделиновићи и Богданчићи, али се и првобитно презиме дуго очувало. Михаило Динић, *Хумско-требињска власијела*, Београд: Научно дело, 1967, стр. 16–24; Срђан Рудић, *Власијела Илирској Грбовника*, Београд: Историјски институт, 2006, стр. 176–177.

⁴³ Из породице Љубибратић потицали су херцеговачки митрополити хаџи Симеон (умро 1696/97) и Саватије (умро 1716), такође и костајничко-зринопольски владика Стефан (†1737), који је црквену каријеру започео у Херцеговини после смрти свог рођака Саватија. Српски биографски речник 5, Нови Сад: Матица српска, 2011, стр. 701–704 (Маријана Шоргић); Боко Слјепчевић, *Хумско-херцеговачка епархија и епископи (миштрополијши) од 1219 до краја XIX века*, Богословље 1939, 3–4, стр. 289–291.

гових представника. Једна од значајнијих мисија била је она из 1608. године, када је монах дипломата носио писмо у коме херцеговачки народни прваци признају војводу савојског за свог господара. У периоду од 1606. до 1611. године потврђено је да је монах Дамјан боравио у Мадриду, Напуљу, Риму, Милану. Током 1611/12. године српски монах је у Дубровнику саслушаван на суду због сарадње са завереницима и агитаторима којима је Република настојала да стане на пут. У дубровачким документима Дамјан и његов брат се неколико пута помињу у вези са откупом робова. Последњи пут Дамјан Љубибратић се помиње 12. октобра 1612, када се из Милана запутио у Напуљ, радећи на већ безнадежним покушајима да добије помоћ за српске устанике. У родни крај се, по свему судећи, није вратио.⁴⁴

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Победа хришћана над Османлијама код Сиска 22. јуна 1593. године, која се завршила погибјом босанског намесника Хасан-паше Предојевића, четворице санџакбегова и великог броја њихових војника, означила је не само почетак Дугог рата (1593–1606) између Аустрије и Османског царства, већ је створила и илузију о томе да су турској превласти дани одбројани. Очекивало се да би велики устанак хришћанских народа под османском влашћу, потпомогнут западним силама, али и Русијом на истоку, могао довести до слома турског господства у Панонији и на Балкану.⁴⁵ Један од главних присталица таквих идеја био је папа Климент VIII, који је подстицао европске дворове, владаре и принчеве да крену у рат против Османлија. Папина *антиијурска ојсесија* почивала је на унионистичким плановима. Штавише, услов за пружање конкретне помоћи православним хришћанима у борби против Османлија било је прихватање уније с римском црквом. Међутим, управо у таквим

⁴⁴ Јован Радонић, *Дубровачка акција и њено наслеђе* III-1, Београд: Српска краљевска академија, 1939, стр. 277; Dragutin Kamber, *Pismo Crnogorskih i albanskih prvaka papi Pavlu V (26. IV 1608)*, Croatia sacra, 1932, IV, str. 287–292; Јован Томић, *Грађа за истраживање хришћана на Балканском полуострву и рођив Турака крајем XVI и почетком XVII в.*, Београд 1933, стр. 362–366, 484, 489–490, 495, 524, 528–531, 546–547, 555, 561–563; Јован Н. Томић, *Пешки иаџиријарх Јован*, стр. 60–63, 87–88, 99–101; Вук Винавер, *Прве устаничке борбе*, стр. 55–66; Вук Винавер, *Доминик Андријашевић*, Годишњак Историјског друштва БиХ, 1959, 10, стр. 365–383; Српски биографски речник 5, стр. 697–698 (Наташа Т. Перовић)

⁴⁵ *Историја српског народа* III-1, стр. 214–221 (Радован Самарџић).

стремљењима Климент VIII био је најмање успешан.⁴⁶ Српски патријарх Јован II Кантул (1592–1614), цетињски митрополит Рувим I, херцеговачки митрополит Висарион и вршачки владика Теодор Тиводоровић заузели су проактиван став у ратним збивањима у која је био уpletен и српски живаљ.⁴⁷ Хабзбуршки двор је посредством Фрање Братучевића подстицао владика Рувима да покрене народ на устанак, док је Климент VIII савезнике тражио у патријарху Јовану и владика Висариону. Главари из источне Херцеговине окупили су се 1596. године на састанку у требињском манастиру. Рачунајући на папину помоћ, 24. априла обратили су се и цару Рудолфу II. Наредне, 1597. године Бјелопавлићи, Дробњаџи, Никшићи, Пивљани, Пипери, Кучи и Клименти подигли су устанак под вођством војводе Грдана, али су убрзо доживели пораз на Церничком пољу недалеко од Гацка, после чега је војвода Грдан постигао споразум са Кадум Ахмет-пашом. Борбе су обустављене.⁴⁸ Одјек описаних збивања забележен је у писму монаха Дамјана и Павла.

У наредним годинама српски патријарх упутио је још једно посланство папи које је предводио монах Дамјан. Нажалост, садржина тог писма није нам позната, али је сачуван папин одговор од 24. априла 1599. године. Писмо је адресирано на патријарха Јована и митрополита Висариона (*venerabilibus fratribus Joannis archiepiscopo et Bessarioni metropolitae provinciae Serviae*). На почетку писма је назначено: *Поново нам је дошао браћо Дамјан, монах и њезвѣштер, са вашиим њисмима, њоворећи да је групои која сиће нам њослала сићечила болесѣи да дође до нас.*

⁴⁶ Климент VIII је чврсто веровао у победу хришћанског оружја над ослабљеном Турском, па је од католичких владара тражио да слањем трупа и новчаних средстава помогну аустријској војсци у борби против Османлија. Међутим, Француска није желела да квари традиционално добре односе са Турском, Шпанија је била закупаљена дешавањима у Низоземској, Венеција је желела да сачува мир на својим границама и неометан трговински промет са турским градовима и областима, док се пољски краљ Сигисмунд III плашио притиска који би му могао доћи од Хабзбурговаца и Москве, Agostino Borromeo, *Clemente VIII*, Enciclopedia dei Papi, Roma: Treccani, 2000. https://www.treccani.it/enciclopedia/clemente-viii_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/ 20. 1. 2023; Marco Jačov, *L'Europa tra conquiste ottomane e leghe sante*, pp. 57–64.

⁴⁷ Јован Н. Томић, *Пећки патријарх Јован*, стр. 19–20, 60–62; Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље*, стр. 13–16; Глигор Станојевић, *Јуџословенске земље у Млејшачко-џурским райџовима*, стр. 120–121; *Исџиџорија срџској народа III-1*, стр. 322–326 (Радџван Самарџић); Дејан Микавица, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Исџиџорија Срба у Црџној Гџри 1496–1918*, Нови Сад: Прџметеј; ИИИ4С портал, 2013, стр. 34–35.

⁴⁸ Вук Винавер, *Прве усџјаничке борбе џроџив Турака*, стр. 49–55; Глигор Станојевић, *Јуџословенске земље у Млејшачко-џурским райџовима*, стр. 118–120; *Исџиџорија Срба у Црџној Гџри 1496–1918*, стр. 35 (Ненад Нинковић).

Овог пута конкретније се говори о предлогу да се Српска црква и њени поглавари потчине римском понтифексу, те да *одбаце све заблуде и шизматичка веровања*.⁴⁹ Политичке прилике нагнале су српског патријарха да отвореније преговара о унији и да на тај начин покуша да обезбеди подршку западних дворова. Монах Дамјан поново је упућен у Рим у пролеће 1601. године. Писмо које је том приликом доставио папи вероватно није сачувано, али из Климентовог одговора од 3. јула 1601. види се да је монах Дамјан добио велика овлашћења од поглавара пећког трона у погледу прихватања црквене уније, чак и да се у своје и патријархово име одрекне јереси и прихвати исповедање *праве вере*, о чему се заклео на јеванђељу и потписом гарантовао да ће бити извршено.⁵⁰ Након овога настаје извесно замишљење у преговорима Српске цркве с Апостолском столицом. Док је папа слао празна обећања о војној помоћи устаницима, дотле се српски патријарх уздржавао од било какве потврде акта о унији. Своје наде српски црквени и народни прваци усмерили су ка дворovima аустријског цара, напуљског вицекраља, савојског војводе, па чак и ка далеком шпанском двору, док су њихови изасланици све ређе посећивали Рим.⁵¹ У међувремену, прилике су се значајно измениле. Аустријска царевина и Османска империја потписале су 11. новембра 1606, подно Коморана, недалеко од ушћа реке Житве у Дунав, мировни уговор у трајању од двадесет година.⁵² Главни актери напуштали су један за другим историјску позорницу. Најпре је умро папа Климент VIII 3. марта 1605,⁵³ потом војвода Грдан 1612, док је патријарх Јован убијен у Цариграду 1614. године.⁵⁴

⁴⁹ Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium* II, 92–93.

⁵⁰ Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље*, стр. 14–15.

⁵¹ *Историја српског народа* III-1, стр. 326–335 (Радован Самарцић); *Историја Срба у Црној Гори 1496–1918*, стр. 36 (Ненад Нинковић).

⁵² Османско царство не само да у рату није претрпело територијалне губитке већ је и проширено заузимањем градова Јегар и Острогон. Цар Рудолф II обавезао се да султану Ахмеду I једнократно исплати 200.000 форинти и тиме Аустрију ослободи обавезе плаћања годишњег трибута Османлијама, *Историја српског народа* III-1, стр. 275–276 (Радован Самарцић).

⁵³ Agostino Borromeo, *Clemente VIII*, Enciclopedia dei Papi, Roma: Treccani, 2000. https://www.treccani.it/enciclopedia/clemente-viii_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/20.1.2023.

⁵⁴ *Историја Срба у Црној Гори 1496–1918*, стр. 36 (Ненад Нинковић).

ЛИТЕРАТУРА

- [1, 16, 17, 27] Thomas Frenz, *I documenti pontifici nel medioevo e nell'età moderna*, Città del Vaticano: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2008.
- [1] *Religiosa archivorum custodia. IV Centenario della Fondazione dell'Archivio Segreto Vaticano (1612–2012)*. Atti del Convegno di Studi, Città del Vaticano 17–18 aprile 2012, 2015.
- [3] Franjo Rački, Paul Pierling, *Lesandra Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku*, Starine JAZU, 1882, XIV, str. 83–124.
- [3] Валентина Анатольевна Теплова, Зоя Изотьевна Зуева, *Уния в докуменіах*, Минск: Лучи Софии, 1997.
- [3] Oskar Halecki, *From Florence to Brest (1439–1596)*, Roma: Sacrum Poloniae Millennium; New York: Fordham University Press, 1958.
- [4, 9, 23, 45, 47, 51, 52] *Историја српског народа* III-1, Београд: СКЗ, 2000³.
- [4, 46] Marco Jačov, *L'Europa tra conquiste ottomane e leghe sante*, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 2001.
- [5, 29] Karlo Horvat, *Monumenta historica nova historiam Bosne et provinciarum vicinarum illustrantia – Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1909, XXI 1–2, str. 1–104.
- [6] Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, Београд: Иванишевић; Логос-арт, 2004.
- [7, 34, 44, 48] Вук Винавер, *Прве устаничке борбе њрошњив Турака*, Београд: Просвета, 1953.
- [8, 28, 47, 48] Глигор Станојевић, *Јуословенске земље у Млејачко-џурским райовима XVI–XVIII вијека*, Београд: Историјски институт, 1970.
- [10, 26, 35, 40] Марко Јачов, *Милешева и Римска курија од обнове Пећке џаџиријаршије до велике сеобе*, Милешева у историји српског народа, Београд: САНУ, 1987, стр. 253–266.
- [11] Сима Ђирковић, *Милешева и Босна*, Милешева у историји српског народа, Београд: САНУ, 1987, стр. 137–143.
- [12] Јованка Калић, *Прејече Жиче: крунидбена месџа српских владара*, Историјски часопис, 1997, XLIV, стр. 77–87.
- [12] Јованка Калић, *Рашка краљевина (Regnum Rasciae)*, Зборник радова Византолошког института, 2004, XLI, стр. 183–189.
- [18] Марко Шуица, *Повеља кнеза Сџефана Лазаревића којом се Хиландару џрилаже Црква Ваведенја Бојородичиноу у Ибру 1392–1396*, Стари српски архив, 2004, 3, стр. 107–123.
- [18] Александар Младеновић, *Повеље и џисма десџоџа Сџефана, џексџи, коменџари, снимџи*, Београд: Чигоја, 2007.
- [19] Душан Синдик, *Повеље српских џаџиријарха Саве, Сџириџина и Никодџима*, Хиландарски зборник, 1997, 9, стр. 99–117.
- [19] Раде Михаљчић, *Владарска џиџула јосџоџин*, Историјски гласник, 1994, 1–2, стр. 29–36.
- [21] Синиша Мишић, *Тоџлица у џиџули великој кнеза Вукана Немањџића*, Стефан Немања и Топлица, Ниш: Центар за црквене студије, 2011, стр. 19–26.

- [21] Дејан Јечменица, *Немањићи групо рега*, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2018.
- [24] Јованка Калић, *Црквене ирлике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Београд: САНУ, 1979, стр. 27–53.
- [24] Тибор Живковић, *Црквена организација у српским земљама (рани средњи век)*, Београд: Историјски институт, 2004.
- [24] Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт, 2016.
- [25] Небојша Порчић, Невен Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд: Архив Србије, 2019.
- [30, 46, 53] Agostino Borromeo, *Clemente VIII*, Enciclopedia dei Papi, Roma: Treccani, 2000. https://www.treccani.it/enciclopedia/clemente-viii_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/ 20. 1. 2023.
- [31] Daniele Farlati, *Illyricum sacrum VII, Venetiis 1817*.
- [31] Patritius Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, vol. IV (1592–1667), Monasterii 1935.
- [33, 41, 49] Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, t. II, Zagreb: JAZU, 1875.
- [36] Tonči Trstenjak, *Alessandro Komulović S. I. 1548–1608. Profilo biografico*, Archivum historicum Societatis Iesu, 1989, 58, pp. 44–86.
- [36] Antal Molnár, *Confessionalization on the Frontier. The Balkan Catholics between Roman Reform and Ottoman Reality*, Roma: Viella, 2019.
- [37, 44, 47] Јован Н. Томић, *Пећки патријарх Јован и његови хришћани на Балканском полуострву 1592.–1614*, Земун 1903.
- [38, 39, 50] Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд: Catena mundi, 2017.
- [42] Михаило Динић, *Хумско-требњанска власнела*, Београд: Научно дело, 1967, стр. 16–24.
- [42] Срђан Рудић, *Власнела Илирске Грбовника*, Београд: Историјски институт, 2006.
- [43, 44] Српски биографски речник 5, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- [43] Ђоко Слијепчевић, *Хумско-херцеговачки епархија и епископи (митрополији) од 1219. до краја XIX века*, Богословље, 1939, 14 (3–4), стр. 239–294.
- [44] Јован Радонић, *Дубровачка акција и његове* III–1, Београд: Српска краљевска академија, 1939.
- [44] Dragutin Kamber, *Pismo Crnogorskih i albanskih prvaka papi Pavlu V (26. IV 1608)*, Croatia sacra, 1932, IV, str. 287–292.
- [44] Јован Томић, *Грађа за његови хришћани на Балканском полуострву ироштив Турака крајем XVI и његовом XVII в.*, Београд 1933.
- [44] Вук Винавер, *Доминик Андријашевић*, Годишњак Историјског Друштва БиХ, 1959, 10, стр. 365–383.
- [47, 48, 51, 54] Дејан Микавица, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Срба у Црној Гори 1496–1918*, Нови Сад: Прометеј; ИН4С портал, 2013.

Marija Koprivica
Katarina Mitrović

LETTER OF SERBIAN MONKS DAMJAN AND PAVLE TO POPE
CLEMENT VIII AT THE END OF XVI CENTURY

S u m m a r y

The letter of Mileševa monks Damjan and Pavle which was sent to Pope Clement VIII, that is now kept in the Vatican Apostolic Archive in Fondo Borghese is not entirely unknown to the expert public. Works of various historians studying XVI and XVII centuries have used its segments referring to the rising of Duke Grdan in 1596, while two medievalists, academics Sima Ćirković and Jovanka Kalić, have noted details about coronation churches of the Serbian medieval rulers. The letter is a significant source for weighing the political, societal, and economical circumstances in the geographical space that was core of the Serbian medieval state during the first years of the Long War between Austria and the Ottoman Empire (1593–1606). A large part of the text is a *Short chronicle of Serbian medieval rulers*, which informs us of the views of the Serbian clergy at the end of XVI century about medieval past. This paper covers an original handwritten letter in Serbian Cyrillic lettering and its translation into Italian which is also kept in the *Fondo Borghese*, as well as its translation into modern Serbian. We have conducted a comprehensive analysis of the form and the content of the document and have established that it belongs to the category of *litterae* with elements of *suppliche*. The letter is not dated, but following the correspondence of friar Tomas Ursini with cardinal Cinzio Aldobrandini and that of Pope Clement VIII with Serbian Patriarch Jovan II Kantul, we have established that it was most probably written towards the end of summer 1597, and that the two emissaries, Mileševa monks Damjan and Pavle, headed to Rome via Dubrovnik at the start of September the same year. And finally, we offer a view of the political circumstances under which the mission of these two Serbian monks was undertaken.